

in de groot- en kleinhandel. Bij de groothandel werd de neiging om tot zwarte verkopen over te gaan in de hand gewerkt doordat de officiële winstmarges er bijzonder laag waren, bij de kleinhandel doordat (behalve in de meeste levensmiddelenzaken) de omzet achteruitging. Er waren in den lande ongeveer tweehonderdduizend detaillisten – het was voor de overheid volstrekt onmogelijk om hen allen effectief te controleren; velen van die detaillisten hielden er uit de behoefte om zekere reserves op te bouwen 'zwarte potjes' op na.

Om het ontstaan en de ontwikkeling van de zwarte markt te begrijpen, dient men verder in het oog te houden dat er in bezet Nederland sprake was van een reële verarming terwijl de circulerende geldhoeveelheid als gevolg van de hoge uitgaven van de Nederlandse staat maar vooral ook van de Duitse bezetter voortdurend steeg. Het nationaal inkomen (d.w.z. de som van alle lonen, sociale uitkeringen, pensioenen, pachten, huren en opgenomen of uitgekeerde winsten) bedroeg in '44 bijna f 4 miljard en bij dat inkomen had de Nederlandse samenleving zich kunnen redden met een geldcirculatie van ca. f 2 miljard – in werkelijkheid beliep de geldhoeveelheid tegen het einde van de bezetting ca. f 9 miljard. Ongeveer een derde daarvan stond bij de banken of op de giro en dat deel was tijdens de hongerwinter door de beperkende maatregelen welke de Nederlandse Bank op Dolle Dinsdag had genomen, goeddeels geblokkeerd: elke rekeninghouder mocht voor zichzelf als particulier slechts f 100 per week opnemen en daarvan hield hij geen grote bedragen over voor aankopen op de zwarte markt. Daarnaast was nog veel geld in de vorm van munt- en bankbiljetten in omloop: in december '44 tot een waarde van f 5,3 miljard, in april '45 tot een van f 5,9 miljard. Geld genoeg dus, maar het was, gelijk gezegd, hoogst ongelijk verdeeld en voor ons staat vast dat men slechts in een beperkt aantal gezinnen tot *regelmatige* aankopen op de zwarte markt in staat was – *incidentele* zullen zich, gegeven de voedselschaarste, wel vaker hebben voorgedaan, zij het in de meeste gezinnen louter van relatief goedkope artikelen. Een mud (70 kilo) aardappelen kostte in februari '45 zwart ca. f 650 – vrijwel geen arbeidersgezin kon in die tijd zulk een hoog bedrag neertellen; in andere kringen van de samenleving was dat wèl mogelijk, zij het dat daartoe dan soms kostbaarheden moesten worden aangeboden – bij zulk een directe ruil speelde geld geen rol en het is in de hongerwinter in het kader van de zwarte handel op immense schaal tot die directe ruil gekomen. Ook daarvan kwam de lezer al een voorbeeld tegen: in het geval namelijk van de Haagse vrouw die, nadat haar man bij de grote razzia in Den Haag was weggevoerd, met zes kinderen was achtergebleven en die 'al vele